

"XALÇA" deyib qəlmışık...

"Azərbaycan xalçıları" jurnalının növbəti ekspedisiya soñarı Ağsu rayonunun Dilman, Hacman, Xatman, Kalva və Suraxanı kəndlərini zərt etmişdir.

Ekspedisiya üzvləri: prof. V. Muradov,
Ü. Məmmədova, T. Babayeva,
F. Əliyev

Mətn: Ülviyyə Məmmədova

Tanrı Şirvan eñlərindən heç nəyi zişirməyib. Yaşlılaş, bol su, bərəkətli torpaq, meyvə bağları, göz işlədikcə uzanıb gedən üzüm meyvəlikləri, gəy-qış qonaq-qarışı askilməyən kəndlər... Bir sözü, burda həyat qay-nayır. Şirvan bölgəsinin turist axını yayda da güclənir. Bakı-İsmayılli yoluñda avtomobilörün sıxlığı da elə bununla əlaqədar idi.

Bu, "Azərbaycan xalçıları" jurnalının Şirvana ilk sahifə deyildi. Xalçıların, xalçaların, boyaqçıların sorğu ilə burada çox evlərin davazalarını döymüş, neçə-neçə sənətkarlarla tanış olmuşdur. Professor Vüdat Muradovun rəhbərlik etdiyi ekspedisiya qrupunun tədqiqat obyekti Ağsu rayonunun Dilman, Haçman, Hatman, Kalva və Suraxanı kəndləri idi. Yaşın ki, Azərbaycan xalçıları ilə maraqlanan tədqiqatçılar inkiyodak heç bir mənbədə bu sadalanan kəndlərdə toxunan xalçalar haqqında malumatla qarslaşmayıblar. Axi Şirvanda bəhər edən mənzərlər, burada tarixən demək olar ki, bütün kəndlərdə, qasabalarda ayrı-ayrı sonetkarlıq sahalarının, o cümlədən xalçaçılığın təşəkkül təpədini, inkişaf etdiriyini vurgulamışdır. Və indi da bəhər yaşayış məntəqələrində xalçaçılığın sonanının evlərdə, ailələrdə davam etdirilməsi, bu müttəroqçı ananının yaşasdından xəbor verir. Lakin Şirvan xalçaçılıq tarixi adı tez-tez xatırlanan məşhur kəndlərlə - Biçəv, Qışəd, Nabur, Ərkimən, Məraza, Kələm, Pirhasanlı və s. ilə möhdüdülmüş Bölgünin ucşarlarında - dağlarda, six meşqilər qoynunda yerləşən kəndlərdən da xalçaçılığın sonatı mövcud olmuşdur. Eksplorisiyanın məqsədi inkiyodak arasdırılmış, diqqətən konarda qalmış bu beş kəndlə tanışlığı, əhalinin mögulliyəti, sonat sahaları və tabii

ki yerli xalçaçılıq ənənələri haqqında məlumat toplamaq idi.

Muğanlı dolaylarından açılan panoram füsnəkardır. Aydın som, günəşin işıq nafası, yاشlıq, çay yatağı, böyükən kolları... Diqqətimi düşən şəhərən düz ayıqanadak uzanım cığır colb edir. Bir qədər vahiməlidir. Amma o da bu gözəlliyi tamamlayır. Həl Bakuda iğən bizimlə söhbət edən bir kalvalının sözlərini xatırlayıram: "Dilman, Haçman, Hatman, Suraxanı bir ananın övladları kimidir. Bir-birlərinə çox oxşayırlar. Amma forqlı colotları da var. Bu kəndlərdə gedən yolda bir yirdir. Masalon, Kalvaya qonaq gedən adam yolda qaranlığa düşərsə, çox rahatca Dilmandan birinən evində gecəliyib, sohri gün yoluна davam edə bilar. O, gecəliydi evda heç də özünü yad hiss etməyəcək".

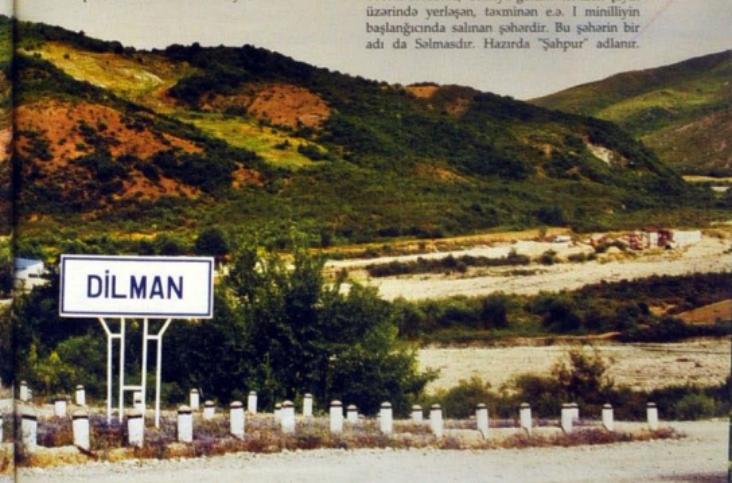
Maraqlı tanışlıq idi. Ananın illə - Dilman bizi gündəlik kənd qayğıları ilə qarşılıdı. Taxtatax yaxın yerləşdikdən yay vaxtı bu yerlərin qonaq-qarışı oşkik olmur. Kənd bələdiyyəsində Tərlan Səmədova görüşürük. Tərlan Səmədov ali təhsilli mülliimdir. Jurnalımızla, naşrlarımızla da tanış edirik. Kəndin, əhalinin, burada tarixən mövcud olmuş sonat sahalarının tarixi ilə maraqlandığımızı bildiririk. Tərlan mülliimin dediklərindən: "Sizi maraqlandıran kəndlər haqqında danışmaq, sənki bir ailə haqqında danış-

maqdır. Çünkü bu camaat əsər boyu bir-birinə qaynayıb-qarışmış, doğmalaşmış. Dilman Ağsu rayonunun Kalva inzibati ərazisi vəhbiyinə aiddir. Niyaldagın atayında yerləşir. Böyük Qafqazın conub yamaclarının sapalanın 16 yüksəkən dağ kəndindən biridir. Buradan etibarən yaşlılıq çələrlər ya yüksəklik artır. Meşənin dorulniklərində bir neçə şəlalə mövcuddur. Dilman şəlaləsinə maşın yolu yoxdur. Oraya ata 30-45 dəqiqəyə getmək mümkündür. Şəlalə töküldüyü yerdə bəlli hovuz amala gətirir. Hovuzda girmək üçün yosunları örtülü sürüşük daşları daşf etmək lazımdır. Kəndin orasındı Zinəvar, Pırvəli, Gürçü, İnayən, Söyüdülli kimi bulaqlar var. Mahz bu cəhətlərə görə Dilmanın il boyu çoxlu qonaqları olur. Amma düzünlü deym ki, kəndimizə sizin kimi maraqlanınlardır olmayıb. Ya təbiət insanları elə ovsunlayıb ki, belə masalalara diqqət yetirmeyiblər, ya da ki belə masalolara biganalıq göstəriblər".

Kənddə həmsəhətliyimiz çox oldu. Onları hamis "bizişirvanlıq", Əslimən-kökümüz" da bu torpağı "ağlıdır" deyirdilər. Şirvan kəndlərinə dinc bağlılıq, yaşlıqları arazinin dən tarixi, ölüyularla əlaqələndirmək ənənəsi Dilməndə da güclüdür. Camaatın bəzən bir-biri ilə üst-üstə düşən, bəzən isə tamamilə təzadżifliklərini diniñəmən maraqlı id. Baş gərəsan, bu haqda tarixi mənbələr na deyrir?

Şirvanın boyaq bəlkələri da fəngliq.

Dilman kəndi 1828-ci ilda Rusiya və İran arasında imzalanmış Türkmençay sülh müqaviləsindən sonra Canubi Azərbaycanın Dilman mahalindən 200 ailinin köçüb galması noticəsində yaranmışdır. Yaradılığında Şirvan tarixinin müümən möqəmlərini işqalandıran Əzizə Cəfərzadənin "Alomdu sosim var mənim", Fəzri Gürçanın "Veys və Ramın" aşarlarıdır. Masalon: "Veys və Ramın" asırında oxuyurğur: "Dilman (Dilmənən) Canubi Azərbaycanda - Urmıya ilə Təbriz arasında, Urmıya gölünə tökülen çayın üzərində yerləşən, taxminan e.ə. I minilliyin başlangıcında salınan şəhərdir. Bu şəhərin bir adı da Salmasdır. Hazırda "Şəhpur" adlanır.

"Azərbaycan xalçaları" jurnalı Dilman kənd Sakinləri Rüşsara və Ramiz Hacıyevlərin qonağlığı.

Orta asr klassik mili poeziyamızın görkamları nümayandəsi Kışvarının vatanıdır".

Dilman kənd məktəbinin müəllimi Rüxsərə Hacıyevanın dedikəldərindən: "Biz özümüzü gərvənləri olaraq dark edirik. Cünkü burada doğulmuşuq, burada böyümişük, oğul-usaq sahibi olmuşuq. İnsan öz mühitinin yetermişidir. Biziñ adat-ananalarımız, düşüncə tarzımız bu torpaq - Şirvanda bağladı. Özümüzü onun bir parçası kimi dark edirik. Lakin tarix faktları təzkib etmək düzgün olmuşda. Hala usaq ikon kəndin ağsaqqallarından, ağıbırqlarından "Dilmanın kökü Arazın o tayı ilə bağlıdır" fikirlərini eşidirdik. Sonradan Şimalı Azərbaycan xalşısı ilə gəyniyab-qarşın dilmanlılar tarixin oxşası naqları ilə üzləşməli olublar. Məsalən, 1919-cu il tarixində ermənilər tarafından Dilman kəndində 558 nəfər öldürülürümüşdür. Əsassı 1885-ci ildə qoyulan ikiməblə məktəb binası da həmin dövrdə yandırılmışdır. Dilmandan Yunus baba, Orus baba, İstima baba, Pirvali, Seyid Nəsib, Pirədini, Şüxərcə, Hacı Abdulla, Qoşa Ovluya, Pir bağcı, Qasim baba, Bonövrə piri kimi müqaddəs ziyarətgahları vardır. Bu pırıldır dünyasını dayışanlar nəslə görə dən olunururlar".

1828-ci il Azərbaycan tarixində tam yeni bir mərhələnin başlangıcıdır. Bu mərhələ ham komiyyət, ham də kiçiyətliyət və məmənnən dayışılıyi, ardi-arası kosılmayan köçürülmələr və s. ilə yadda qalır. Dilmanlılar da Şirvanda Canublu Azərbaycanın bir cürcütisi olaraq, lakin öz keçmişlərinən xəbərsiz yaşayışlardır. Onlar buraya öz köklərindən, keçmişlərinəndən uzaqlaşdırılmışdır, yadlaşdırılmışdır üçün üzürlümlərdir. Bu, Türkmençay müqaviləsinə imzalanan tarafalar üçün çox münasib bir variant idi: İran Comubi Azərbaycan arazisindən yaşayışın hələsini

Dilman meyva bağları ilə zangindır.

öz tarixi yerlərinən köçürməklə onların sayını azaldır, paran-paran düşmüs camaata isə yeni məkanında "fars ahalisi" kimi təqdim edilir. İsgal, parçalanma siyasiyinən an mühüm prinsiplərinə beləcə, ciddi qaydada riayət edilir. Bu gün dilmanlılar (yalnız onun yox) "biz şirvanlı-yıl" demələri da hamisə işgal prinsipinən çox uğurla hayata keçirildiyindən xəbər verir. Sovet dönməndə onları sırası dağda gücləndirilmişdir.

Və tabii ki, indi tarixin bir parçası olan xalçalıq haqqında da yeri şəhərin təsəvvürülləri çox zəifdir. Professor Vüdadi Muradovun bu haqqda fikirləri maraqlıdır: "Xalça maddi, mənzərə, etnoqrafik dəyərciylər. Dilmanla xalçalıq "mənşəsi" zəifliyə bilərəsitsiz istə və digər kondolda yüriştələm xüsusi "yadlaşdırma" sıyaseti ilə başgəldərdir. Şirvanda xalçalı toxumamın mümkün deyil. Buranın tabibi, yoxunuluğun inkisafı, boyaqçılıq üçün xammal məmənlərinin zənginliyi istə və üçün geniş imkanlar yaradır. Əsirət boyu yeri shəhli bu imkanları ləyinçə qeyd etməmişdir, ham xoxlu, ham da xoxuslu təxniqa sahibi xalçalar, xalça məmənlətləri toxumusdur. Lakin Dilman kəndində XIX əsrin ortalarında shəhərin üçün səciyyəvi olmayan, yəni Comubi Azərbaycanca xas cəsənlər, rang tərtibatına, texnologiyaya malik xalçalar toxuyurdur. Onları öz soykökündən, adətlərindən ayrılmaz üçün, ilk növbədə, şəhərin xalçalıq mənzərəsi mənət edilmişdi id. Bu səbəbdən da məqsədliyinə görək, dilmanlı xalçalar, hamar yığdır. Onlar dəha çox təsərrüfat işləşirən çək edilir. Sovet rejimi bu yerlərdə xalçalıqın inkisaf edəcəyi təqdirdə mütləq comubi cəsənlərinin xalçalar üzərində əks olunacaqın bu bunuluna da şəhərin öz kökünü, yurdunu bağlı bir şəkildə yaşayacağına xəsih bildirir. Əhəlidişdən qədim xalçalar yığdır, xəzəni fabrik xalçaları verilir. Neticədə bu gün sahidi olduğumuz mənzərə ilə üzüzləşir".

Mənzərə haqiqətən da ürəkaçan deyildi. Bir zamanlar bu torpaq alla-gülli xalçalarla panah götürən dilmanlılar evlərində bir dənə da olsun alla toxummuş xalça tapmaq mümkin deyildi. Qadınlar xalça haqqında az qala rəvayət bənzəyən ohvalatları danışırlardı. Xalça bu yerlər üçün əfsanəyə çevrilmişdi. Ümumiyyətə, həmsəbətlərinin hamisi bu yerlərdə yalnız bir kəndin - Hacmanın xalçaları ilə mağruf olduğunu sövdür. Vaxtilə Tarlan mülliəmindən dərs almış şagirdlərdən 35 nəfəri onunla ceyn-ceynaya işləyib. Tarlan mülliətin şagirdlərinin genə dünaygörüşünə malik insanların kimi yetişməsi üçün daim çalışmışdır; daftarlı respublika şəhəriyyəli konfranslarında istirakçı olub, maraqlı məruzələrlə çıxışlar edib. Qocaman mülliətim Tarlan Əmrirovun evində qonaq olur, Tarlan mülliətim və hayat yoldaşı Akifa xanım kəndin oncocaman sakinlərinəndərdir. Tarlan mülliətim 1929-cu ildə Hacman kəndində kolkozcu ailəsində anadan olmuş, 1947-ci ildə Azərbaycan Pedaqoji Institutumu (indiki ADPU) coğrafiya fakültəsinə daxil olmuş, 1951-ci ildə oranı bi-

var-Hacman kandi. Hacman kandi
dinin adını onu anlata eden dağlar
Mütənəssim, qızılıçık, Təkən, Kərə
olub. Hər təbəde müminin Kəra Kərə
kondı. məskənlərinə Kərə konda
vəzifəsi olan 201 hərəkət kəndi.
Hacman kandi. Hacman kandi.

Hacman kandından görüntüler

ışları. Sünbüllü Bakıdakı tekniki peşə məktəbində kulinar ixtisası üzrə təhsil alıb. Samara Avrasiya İnstitutunu bitirin. Əfəqan Bina hava limanında təyyara mühəndisi vəzifəsində işləyir. Nərincə ali təhsil rüslü və odəibiyti mütləkümlərdən. Kiçik qızı Gülbəniz ADİPU-nın tarix fakültəsini bitirib, həzirdə Gökçay rayonunun Qaraxidir kənd tam orta məktəbində müəllimə işləyir. Buzovnadmak 26 nömrəli tam orta məktəbdə müəllim işləyin galini Sevil Əmrirova Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə "Tərəqqi" medali ilə təltif edilmişdir. İkinci galini Tarlan Əmrirova isə müsniyi mülliimidir. Nəvəsi Əmrirova Həsən Əfəqan oğlu ADİPU-nun tələbatlısıdır.

Gölgisiz kənd ağsaqlanım çox sevindirib. "Çoxdandır sizin kimi həmsərböt axtarıldım", deyərək jurnalımı varsaqlayıb.

Jurnalımızda gördüklərim moni usaqlığuma, yeniyetməlik, gondul çağlarıma qızılığuma. Xalçalar manim hamyadıldırm üçün ol xatirə kitabıdır. İndi qadim xalçalar təpmaq müşkül məsoladır. Ömrümüz illəri kimi onlarda tükənib. Amma siz sağ olun ki, bəla seyirxah ıslarla maşgulursunuz.

Hacman palazları həm Çəngili Azərbaycan, həm də Şirvan xalça gruppunun badi və texniki xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Professor Vidiadi Müradov, Tarlan Əmrirov və oğlu Əfəqan oğlu Əmrirov

Kənd-kənd dələş xalçaların tarixi ilə məraqlanırsınız. Xalçaların haqqında danışmaq elə kəndimizin tarixi, insanların haqqında danışmaq deməkdir. Hacman əhalisi də, dilmənlər kimi Combi Azərbaycandan köçürülmüşdən. Amma bu haqqda camaatı çox az malumatlıdır. Çünkü sovet hökuməti camaatın öz tarixini bilməsinə bütün imkanlarından istifadə etməklə mane olurdu.

Vidadi mülliim "Hacman palazı" haqqında məlumatlarını qocaman mülliimlə böyük-

"Hacman palazı" Şirvan və Combi Azərbaycan xalçalıq məmənələrinin qəbulşüngündə yaranmışdır. Onun üzərində hər iki məktəbin məmənəsi də olunur; Cəməb cənəsi Şirvan ruhu, əhəng, rəngi ilə birləşir. Bu qədəhdən olan xalça və xalça müsələləri tədəqat üçün dəha mərafi ob-yektdir. Azərbaycan xalçalıq tərzində bu ancazın hər çox təzahürlərinə rast gəlmək mümkündür. Hacman palazının digər palazlardan fərqli cəhətləri vardır. Adı palaz məmənələrinə rəs saldırı, yekcinski Hacman palazında rəngarənglik, üstük xəzəl xalçalar üçün səciyyəvi olan bir-birindən mərafi naşırıxları simvolik işarələrə sazlanır. Bu xalça həm iki məxtəlif xalçaların qrupunun, həm də tək toxumus, üslub və texnologiyasının vəhələndən yaranır. Rəng tərtibatunda qızılı, sari, mavi, sümürgə, yesəl, tiind-

Akifa və Tarlan Əmrirovlar

Hacman palazı fəsildə vəzifələndirilən ilə qəbulşüngündən yaranmışdır. Ola-

apteğisi. Azərbaycan xalçalarında nadir həllarda təsadüf olunan narmıncı rənglər palaz üzərində məraqlı harmoniya yaradır. Bu palazzaların hadisi kompozisiyasi asanca müxtəlif olçül, daxili qarşım motəvəri ilə həzərdilmiş altıbucaklı göllər təkki edir. İlk baxışdan bu münəmənlər canubundu yaşayan soyqırılmışların işi idə hesab etmək olar. Həcman palazı öz köküni canubundu götürür. Şirəvanda isə yeni rənglərlə zənginləşmişdir. Uzunluğu adətən 3, eni 1.60 sm olan Həcman palazzının ipləri yeri qeyyn yumandan alıñır. Bu yun xüsusi, ince emaldan keçir. Bir neçə dəfə il əsürlü ilə xəzirlikdən sonra yun tamamilə inçilir. Və toxunuşda çox zərif görünür. Dilman, Hacman, Xatman, Kalva və Suraxanı kəndlərində yetişdirilən qeyyn cinslərinin parlaq yunundan hazırlanmış spidər xalça və xalçə mövətəfləri toxunuşunda geniş istifadə olunmuşdur. Keç qızılından səcimlər toxunmuşdur. İndi həmin mövətəflərin saymının azlığı təsdiqidən doğurur.

Qocaman müallimətlərə tələba yoldaşı marhum akademik Budaq Budagovla bağlı xatirələrini də bizimiz bölmüşür. Budaqla səhbətlərimiz çox olardı. O, Qərbi Azərbaycan xalçalarından danışmağı çox sevirdi. Mən da kəndimizin Həcman palazzaları ilə övünürdüm. Təbiati alımı olmaq üçün, ilk növbədə, təbiati adımla olmaz lazımdır. Biz da xalçaları hamisə təbiatla müşayisə edardık. Təbiati gözəl olan yerin xalçaları da bənzərsizdir.

Tərlan müallimətin böyük kitabxanasını bundan sonra "Azərbaycan xalçaları"

jurnalının sayıları, "Azərbaycan xalçaları", "Naxçıvan xalçaları", "Azərbaycan xalçaları. Tabriz qrupu" kitabları bazarayaçık.

Xatmanı keçərmiş şəhər Kalva kəndinə daxil olurduq. Şəhər, Seyxədag, Ağdagın ohatasında yerləşən kənd müxtəlif illarda İsmayılli, Kürdəmir, Şamaxı rayonlarının təbəciyində olub. Tarixi mənbələr Kalvanın an azy 8-10 asırlı tarixi olduğunu sübut edir. Kəndin qədim məzarlığında qəbirlər 200-250 il əvvələ, hətta da qədim dövrlərə aiddir. Kalva sonatkarlıq mərkəzləri kimi maşhurlaşmış Başqal, Lahic, Sulut kimi kəndlərdə həmsərhəddir. Hamim kəndlərində Şamaxı qısqı yolları Kalvadan keçib. Ərazilisində saysız-hesabsız töbü yeraltı bulaqları olan Kalvam "bulaqlar kəndi" də adlandırınlar. SSRİ dövründə qonşu Dilman, Xatman, Hacman, Suraxanı və Pirqarayxan kəndləri Kalva sovetliyində birləşmişdi. Indi isə "Kal-

va kənd arazi bölgəsi" adlanır. Əhalinin əsas məşğulliyəti okçılık və heyvandırlıqdır.

Kəndin an axarlı-baxarlı güşəsində tarix müəllimi Qahır Zülfüqarovun qonağılığı. Onunla borabər nocaman müallimlər Qalib Soltanoglu və Güləğa Qubatov da səhəbatımızı qoşularılar. Qalib müallim Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunu bitirib, 40 il doğma kənd məktəbində Azərbaycan dilini və adəbiyyat fənlərini tədris

2

etmişdir. Azərbaycan müallimlərinin VI qurultayının nümayandası (1976). Ağsu rayonu üzrə ilk "Metodist müallim" (1982) olub. 1978-ci ildə "Şəraf nişanı" ordeni ilə təltif edilib:

"Kəndimizin adı öz-özündənən araşdırma materialıdır. "Kalva" sözü bu gün dilimizin bir

Kalvalı müallimlər Qalib Soltanoglu və Güləğa Qubatova səhəbatımız kəndin tarixi və xalçaları haqqında.

sagirdı olub. Tanınmış pedaqoq Soltan Macid Əfandiyev məktəbə gələr, döslərdə iştirak edar, məsləhətlər veromış. Büyük məarifçi Mahmud bay Mahmudbəyov da Kalva kənd məktəbinin ilk müüllimlərindən olmuşdur. 1918-ci ildə kəndin şimal tərəfində tikilən böyük məktəb binası da ermənilər tərəfindən yandırılmış. Sonradan məktəb yenidən barələnmiş və böyük məarifçilik mərkəzini qeyrili. Bu məktəbin müzzənlərinin sorağı respublikamızın, yaxın və uzaq xarici ölkələrin müxtalif şəhərlərindən gəlin.

Güləğə Qubatov da filoloq-müəllimdir. Onun da Kalva haqqında dedikləri maraqlı oldu: "Hal-

4

5

çox dialektlərində işlənən və sulu, çökək yer monasuru verən "kalafa" sözündən götürülmüşdür. Bu söz kəndin tabii-coğrafi şəraitini ilə tam uyğunluq təşkil edir: dörd bir tərəfdən dağlarla ahət olunmuş Kalva çökəklidə yerləşir, bəlsiltdür. Kəndimiz həm ticari, həm mədani, həm da təhsil baxımından atraf kəndlərin mərkəzi olub. Kəndimiz hər zaman ziyanlıları, qəhrəmanları ilə öyrünüb. Manbalar göstərir ki, Kalvada ilk məktəb XIX əsrin II yarısında yaranıb. Əvvillər kəndə Hacı Abdulla da onun qızı Molla Kəfiyyə öz evlərində 9-12 yaşlı uşaqlara - oğlanlara və qızlara dini döslər keçmişlər. 1881-1891-ci illərdə kənddə yeni ıssılı məktəb açılır. Osman adlı kənd sahininin evində fəaliyyət göstərən məktəbin 36

hazırda Kalivada Sarıbağça, Qulubağı, Vağ- mi, Balabəg, Kələbəg, Bağçala, Mustafəyi bağı, Qoləmlik, Məmmad bağı, Çalabag, Cirrix və s. kimi mahallələr vardır. Kalvada tarix malum olmayan pirlər cəxdir. Kənd camataunit inanc yeri olmusp. Sultan Baba Hacının qəbir XII əsrdə aiddir. Pirdürə, Sarəki, Söyüdü, Düşmənköçə, İstıma, Ağbulaq, Şirinbulaq, Savalan, Güləli, Hamcan-qulu baba müqaddəs ziyarətgahlarından. Kəndimiz öz təbieti ilə öyrünür. Bu yerlər itburnu, yemisan, aqzıl, findiq, alma, armud, qoz, tut, alça, gilas, gavalı, şəftalı, üzüm, qarızincı, çaytikanı kimi meyva ağacılar, yasəmən, şatapa, qaraquzlaq, bonvöyə, solhab, dağ keşniş, dağ nanası, quzugulaq, gicitkin, davadavən, daşotu, biyan, dəziotu, pişikotu, gültəkən, bəyərapıq və s. kimi darmən bitkiləri ilə zəngindir. Adı dəha çox Qarabağla, Şuşa ilə birgə çökək xan bülbüll bitkisi da Kalva təbiətinin möcüzələrindəndir. Sardaxan, İylibulaq, Qarabulag, Vələsibulaq, Suxta, Korbulaq, Daşlıbulaq, Araz, Əli-İstiyar bulagı, Çayraqı və s. kimi manbəyi dağların, meşələrin dərinliklərindən başlayan, mineral maddələrlə zəngin olan bulqularımız var.

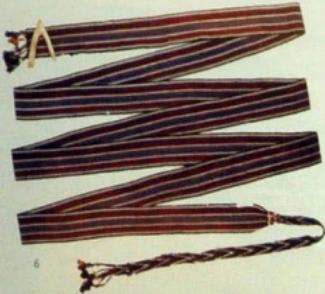
Qahir müllim Kalvanın sanatkarlıq tarixi haqqında danışır. Başqal və Lahuc kəndləri ilə sarhdən yerləşməsi burada ayrı-ayrı sonat sahalarının da inkişafına səbəb olmuşdur:

Kalva sahaları (soldan birinci) Qahir Zülfügarov,
Qalib Soltanoğlu, Güläğə Qubatov birlikdə

"Dəmirçilik, bənnalıq, dülgerlik tarixən Kalva inkişaf etmiş sanat sahalarından olub. XX əsirin avvallarında qonşu Sulut kəndindən Kalva gəlmış Mirzəməmməd kənddə dəmirçilik sonatını inkişaf etdirmişdir. Kənddəki bir çox qadın evləri Lahuc ustaların işləmisi. Öğər hamin evlərə diqqət yetirirsən, Lahuc evlərinin işləmisi hiss edəcəksiniz. Sonradan bu işsət işləmə dəyəri yenisi ilə avaz edildi. Lakin biz kalvələr bu evləri tarixi abidələr kimi dayarlılandırırıq. Kəndimiz qadınlarının evvəllər toxuculuqla möşəl olduqlarını xatırlayıram. Gülçöhrə, Tuba, Gülcəhan, Sorvinəz, Sodır, Badırnışa, Zərnisan, Sumaya. Zərgül kimi qadınlar torba, xurcum, heybə, corab kimi məmələtlər toxuyardılar. Camaatımız həmişə təraqqipvar, elma,

6

modəniyyətə meyilli olub. Kalvada modəniyyəti evi da 1953-cü ilədən işlə edilmişdir.

"Bəs, xalçaçıq necə? Kalvada xalçaçığın tarixi haqqında nə bilişiniz?" - salınlıma həm-söhbətlərimizin cavab belə oldu:

"Şirvanı xalçaçıq ananaları bu kəndlərə da səriyat etmişdir. Daha çox "Hacman palazları" ilə maşhur olub bu yerlər. Lakin bir məsələ də

7

8

var ki, digər kəndlərdən forqlı olaraq, burada toxunun xalça va xalça momullatları satış üçün deyil, məşət ettiyacın üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu sobobdan da yerli xalçaçar ticarı dövriyyəyə daxil ola bilmişmişlər".

Kənd sakinləri indiyordular bütün qızetlərin, jurnalların, televiziyya va radio verilişlərinin müsahibləri olublar. Lakin heç vaxt onların qapısına xalça ilə maraqlanın arasındıclar döyməyib. Bu yolda ilk addımı "Azerbaiyan xalçaları" atdı.

Kalvalularla sağollsaraq özümüzü ucqar dağ kəndi olan Suraxaniya tuturdu. Kəndi çatmaq üçün daşlı-kəsikli yolları qat etməli olurdu.

Vidadi müüllimin Şirvanı boyaqçıq ananaları haqqında söhbətləri yol manzaralarını tamamlayıb: "Şirvan tabiatı boyaqçılıq inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. Tarihan Azərbaycan xalçaçığının asas markazlarından biri olan Şirvanda ağ qoyun cinslarının artırılmasına dəha çox əhəmiyyət verilirdi. Çünkü boyaqçıq üçün istənilən rongi yaşıx götürür ağ ronglu yun dəha münasib id. Şirvanın alp çəmənliliklərində başlanmış qoyunların "dağ

yunu" aran qoyunlarının yununa nisbətən yüksək qiymətləndirilirdi. Ucsuz-bucagız Pirqulu, İsmayılli, Cəngi, Xalitan, Alpoud çəmənlilikləri, meşələr, xalq arasında "toxmacar" adlanan tut bağları boyaqçıq üçün ananavi xammal ettiyati yaratmışdır. Dilmən, Hacman, Xatman, Kalva və Süraxani kəndlərinin tacrübəli boyaqçıqları da müxtəlif bitkilərin kök, kökümsəv, gövdə, budaq, qabıq, yarpaq, çiçək, toxum, meyvə va giləmeyvələrini toplayıb boyaq məhsüllü hazırlamış, ipak va pambıq parçaları, xalçaçılıqda işlədildiyin ipları va ipak sapları gözəl, parlaq rongrlarla boyamuslar. Boyaqçılıq Şirvan əhalisinin qadın sanat sahalarından biridir. Məlham, Ərcimən, Çalov, Sər-sor, Qasıd, Lahic, Ərəbusağı, Başqal, Dilmən, Xatman, Nüydü, Cayırlı, Sulus, Zərgoran, Qaraqoyunu, Oşmanbəyi, Çarhan, Nabur, Kolanı, Poladlı, Yekəxana kəndləri va s. bölgünən asas boyaqçılıq markazları olmuşdur. Burada ham yabanı, ham da mədəni boyaq bitkiləri geniş yayılmışdır. Şirvan sanatkarları boyaqçılaşda nar, soğan, qoz qar-

9

11

10

bığı, badam, ançır, tut yarpağı, sırağan (sarı rəng üçün), siğircözi, süpürgəsiyi və s. bitkilərdən da boyaq maddəsi kimi istifadə edirdilər. Boyaq bitkiləri vasitəsilə yun ipin boyanması iki üsulla aparılırdı: bir sırə boyaq bitkiləri iplə birlikdə qaynadırdı, bəzilərindən isə avvalca

91

boya məhlulu düzüldür və sonra ip hamin rəngi salınırdı. Dilman, Xatman, Hacman, Qaraqoynunu, Başqal, Sulut və Ərçim kəndlərində qozun qabığını iplə birgə qay纳dır, sonra ipləri təzək külünə sürütürdülər. Və əsasla qara rəng alınırdı. Qara rəng nar qabığından da alınırdı. Şirvanın Ərəbşəhverdi, Təkla, Qaracadüzü, Çalov, Cöyri, Nəbur və digər kəndlərində qara boyaq almaq üçün turs narn qabığını iplə qay纳dır, sonra hamin ipi "qara torpaq" və ya "qara zığ" möhürünləndirilir. Bu bəlgədə ipi itburnu, qallı, sumax, saragən vasitəsilə da qara

Əsədov Fehruz Suraxanıda ham xalçaçı, ham da tikma sanatının inkişafından danışır.

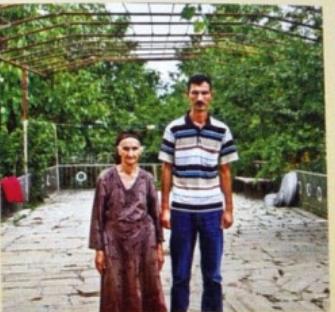

12

13

1-13. Dilman, Xatman, Kəlva və Suraxanı kəndlərində toxunan xalça və xalça imamətləri.

Əsədova Taliba və oğlu Əsədov Rövşən

rəng boyayıldırlar. Təbii halda aşıq-sarı rəngli olan "qara torpaq"da daha çox Qobustan rayonunun Ərəbədüm, Yekoxana, Məraza, Təkla, Ərəbşəhverdi, Kolanı, Poladlı və b. kəndlərində təsədűf edildir.

...Azərbaycanda iki məntəqə "Xuraxanı" adı daşıyır. Bakı kəndlərindən və rayonlarından biri və Ağsu rayonunun kəndlərindən biri belə adlanır. Monbalarda kənd arazisində sum işləri aparılar kən XII əsər aid pül sikkalarının tapıldığı qeyd olunur. Kəndin alverişli iqlimi, möhsuldular torpaqları Qubadan, Lahudan, Başqaldan buraya bir neçə aillərin köməci və daimi məskunlaşması sabob olub. Maldarlıq, bağçılıq və ökincilik əhalinin mögul olduğu ananavı tasarrufat sahələridir. Camaatın kəndin mənşəyi haqqında məlumatları maraqlı və təzadıdır. Bəziləri bu kəndin Suriyadan gəlmış bir xan

ilə tənqid etdirir. Digərləri isə bildirlər ki, kənd Bakının Suraxanı kəndindən gəbelərlə tərəfindən salınmışdır. Lakin bu versiyaları heç birini subut edəcək tarixi mənbələr rast galınmadı. Şirvanın bölgəsinin tədqiq edən araşdırıcılar da masalaya dair yekən qaraşa gələ bilməmişlər. Kənddə Fehruz Əsədovun ailisi ilə tanış olur. Fehruz kişi bizi kənddə maraqlı keçmiş, əhali haqqında müəllimətləndirir. Vaxtılı kəndi abata edən məşələrdə boyaq bitkiləri toplayanlar haqqında danışır. Taliba Əsədova bildirir ki, burada xalçaçılıq işini bilənlərin sayı o qədər da çox olmayıb. Lakin Suraxanıda cəxili güllü palazalar toxunub. Ağbircə nənənin dəyişdiriya görə, indi hamin palazalar bu kənddən gəlin köçən qızların evlərini bəzəyir. Taliba xanum kənddə vaxtılı Dursun Əsədovanın, Təmilla Umudovanın və digərlərinin xalça toxuduşlarının bildirir. Bir əmək təkləfi ilə da tanış olur. Bu təkləflər onun gənclik illerinin yadigarıdır.

...Səfarimiz Suraxanı kəndi ilə tamamlayıq. Kənd sakınlarından biri "Burdan dəha yaxın düşəcək" deyərək meşəyə düşən daşlıksız yolu göstərir. "Yaxın" yolu monzərlərə vahiməli idi. Çay yatağına düşəndək hansı yolla gəldiyimizi müraciətdərmişdik çətin oldu. Yalnız Bakı-İsmayıllı yoluñan çıxandan sonra "yaxın" yoluñ safarın avvalında dağın başından düz ayıqanadək uzanan çığlığı olduğunu anladım. Hər safarın öz hayacanı olur. Dilman, Hacman, Xatman, Kəlva və Suraxanı sofrəindən da "Azərbaycan xalçaları" jurnalına xos tövssürlər, rəngli fotospektillər və "yaxın yol" hayacanı yadigar qaldı.

